

Factors of Emergence and Consolidation of Authoritarianism in Post-Soviet Central Asia

Abolfazl Jafari*

M.A. in Regional Studies, University of Tehran

Hamidreza Azizi

Assistant Professor of Regional Studies, Shahid Beheshti University

(Date received: 12 Aug. 2020 - Date approved: 6 Jan. 2021)

Abstract

After the dissolution of the Soviet Union, which was accompanied by the inefficiency and the end of communism on December 26, 1991, the emergence of political behavior in Central Asia was a question for politicians and scholars. The rise of authoritarian political behavior to the accompaniment of active clan networks and clan politics in post-Soviet Central Asia that has been ruled by communism for nearly a century was not the behavior that was predicted by them. Subsequently, the communist ideology was laid down and it was succeeded with the ideology of ethnic nationalism and ethnonational statehood building.

With the independence of Central Asia's states, except the first years of Askar Akayev in Kyrgyzstan, who tried to establish a democratic regime, the rest chose an authoritarian regime. In Central Asia, excluding Akayev, the leaders are the nomenclatures and the former communist members of the Soviet Union who concentrated their power in the form of authoritarianism, which is growing up and strongly institutionalizing, and hyper-presidential a lifetime leader. The neo-traditional structure of Central Asia did not fundamentally change with independence, as the nomenclatures managed to preserve their positions. Furthermore, the political instability of the years of independence, the low level of economic development, low political interest, efficacy among the citizens, and fear of inter-ethnic conflicts, brought authoritarianism as an indispensable system of Central Asia's units. In addition to authoritarianism, informal agreements in the form of clan pacts between regimes and the existent clan systems and networks, which are inherently an informal system and one of the dominant power of each unit, are the main stabilizing factors in the new Central Asia established republics. Furthermore, the leaders are inclined towards ethnic nationalism, because to them the dominance of their nationality seemed to be the best safeguard and an improvement of their position in society.

This article, which is based on the descriptive-analytical method, by considering the concept of authoritarianism, focuses on the Central Asian

* E-mail: abolfazl.jafari@ut.ac.ir (Corresponding author)

republics and tries to analyze the roots of the growth and consolidation of authoritarianism in the Central Asian countries. Thus, the main question of the article is, “what are the factors of the emergence and consolidation of authoritarianism in post-Soviet Central Asia?” The article argues that factors of authoritarianism in Central Asia are derived from two general categories of internal and external factors, which are in a mutual relationship.

The internal factors are divided into three subcategories: Political, economic, and cultural. Central Asia lacked any experience of Western-style democracy and statehood before its creation in the 1920s. One of the dominant keys in internal factors is the political socializing of Central Asia’s leaders and citizens who lived under the Soviet Union’s authoritarian sovereignty and are the heirs of the Soviet Union’s legacy, especially in the way of governance. In addition, the article focuses on the political culture of the region, which is based on the utmost impact of political construction of power from the social construction of power through the reciprocal relationship between clans and government elites. Finally, the article has argued the impact of the economical factor with three aspects of the rate of government revenue, the independence of government revenue from society, and foreign trade partners in which the EU and China have a tangible and influential role.

The external factors are divided into two subcategories: First, the level of foreign affairs, which means the extent of foreign relationships and international interactions. In Central Asia, as the extent of foreign affairs, especially with the EU and the west increases, it causes less authoritarianism and the promotion of democratic characteristics such as the issue of human rights. Conversely, as the extent decreases and delimits to Russia and China, it promotes authoritarianism and the less manifestation of democratic characteristics.

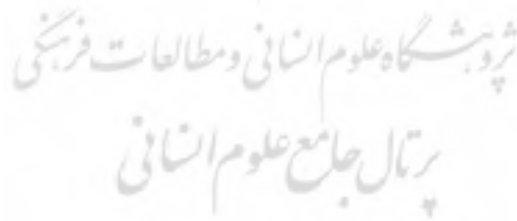
Second, the nature of foreign affairs, which means who the main partners of Central Asia’s foreign affairs are? What type are their governments? What are their value systems? In the arrangement of choosing partners, the factor of the economy due to the issue of having hydrocarbon supplies or other valuable supplies, which rise the GDP and economic prosperity, has a tangible role. In this aspect, Central Asia’s units can have two kinds of partners: the EU and the west with their terms and strictness on human rights and democracy, or China, which does not care about democracy or authoritarianism in its bilateral relationship.

The factor of China has three outcomes for the authoritarian Central Asian leaders: first, they ought not to have reforms in their policies on human rights and democracy as the EU and the west mentioned as their preconditions of the bilateral relationship. Second, due to China’s presence as an alternative, the EU and the west will not have their former leverage; since economic benefits and Central Asia’s hydrocarbon supplies as the Russian alternative are the priority for them, maintaining the relationship

seems inevitable. Because of the two outcomes, the pressures of human rights and democratic reforms gradually recedes, therefore, Central Asian leaders can work on their personality cult and traditional foundation of legitimacy in tranquility, which are the main factors of consolidation of authoritarianism.

The consequence of internal and external factors indicates that the authoritarianism with variable intensities is the political nature of this region and with close similarities in terms of internal factors that prompted the Central Asian governments called as authoritarian. This is an external factor particularly the nature of foreign affairs differentiates the intensity of authoritarianism in these units. Eventually, the presentation of these factors and their impacts on the emergence and consolidation of authoritarianism in post-Soviet Central-Asia is for propounding a holistic view and avoiding mono-factor analysis on this subject. Nonetheless, not all of the mentioned factors can be simultaneously applied in one unit of the region, but by putting them together, we can comprehend the reason for the existence and variation in authoritarianism intensity.

Keywords: Authoritarianism, Central Asia, China, Democracy, EU, Foreign Relations, Post-Soviet, Soviet Legacy.

عامل‌های ظهور و تقویت اقتدارگرایی در آسیای مرکزی پسا شوروی

ابوالفضل جعفری*

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه تهران

حمیدرضا عزیزی

استادیار مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه شهید بهشتی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۲۲ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۱۰/۱۷)

چکیده

ظهور رفتار سیاسی اقتدارگرایی در قالب سیاست‌های طایفه‌ای در آسیای مرکزی پسا شوروی که نزدیک بر یک سده کمونیزم بر آن حاکم بوده است، رفتاری نبود که سیاست‌مداران و دانش‌پژوهان این حوزه و منطقه آن را پیش‌بینی کرده باشند. اقتدارگرایی همواره رشد فزاینده‌ای داشته است و در برخی از کشورهای آسیای مرکزی با شدت بیشتری نیز نهادینه شده و ماهیت رفتار سیاسی این واحدها را شکل داده است. در این نوشتار با روش توصیفی و با بهره‌گیری از مفهوم اقتدارگرایی، تمرکز خود را بر واحدهای سیاسی آسیای مرکزی قرار داده‌ایم و می‌خواهیم ریشه‌های اقتدارگرایی فزاینده و تقویت‌شونده در کشورهای این حوزه را تحلیل کنیم. در اینجا این پرسش مطرح است که عامل‌های ظهور و تقویت اقتدارگرایی در آسیای مرکزی پسا شوروی چیست؟ در پاسخ، نشان می‌دهیم که عامل‌های ظهور و تقویت اقتدارگرایی در آسیای مرکزی از دو دسته عامل‌های داخلی و خارجی سرچشمه گرفته‌اند. عامل‌های داخلی خود به سه زیرمجموعه عامل‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تقسیم می‌شوند و بر جامعه‌پذیری سیاسی حاکمان و شهروندان منطقه به واسطه سلطه حکومت اقتدارگرای اتحاد شوروی تأکید می‌کند. عامل‌های خارجی نیز به دو زیرمجموعه سطح ارتباطات خارجی و ماهیت ارتباطات خارجی تقسیم می‌شوند. بر ایند این عامل‌ها نشان می‌دهند که رژیم اقتدارگرا با شدت‌های متغیر، ماهیت سیاسی واحدهای آسیای مرکزی است و با وجود شباهت‌های بسیار زیاد واحدهای این منطقه در زمینه عامل‌های داخلی که سبب شده است آن‌ها را اقتدارگرا بنامیم، عامل‌های خارجی به‌ویژه ماهیت ارتباطات خارجی سبب ایجاد تفاوت‌هایی از نظر شدت اقتدارگرایی در میان آن‌ها شده است.

واژگان اصلی

آسیای مرکزی، اتحادیه اروپا، اقتدارگرایی، چین، دموکراسی، روابط خارجی، شوروی.

مقدمه

پس از فروپاشی اتحاد شوروی که با ناکارآمدی و پایان نظام کمونیستی همراه بود، نوع ظهور رفتار سیاسی در آسیای مرکزی که نزدیک بر یک سده کمونیسم بر آن حاکم بوده است، همواره مورد بحث دانش‌پژوهان و سیاست‌مداران این حوزه بود. ظهور رفتار سیاسی اقتدارگرایی در قالب سیاست‌های طایفه‌ای در آسیای مرکزی که از نظر ماهیتی شبکه‌ای غیررسمی محسوب می‌شود، رفتاری نبود که سیاست‌مداران و دانش‌پژوهان این منطقه آن را پیش‌بینی کرده باشند. هواداران رویکرد خوش‌بینانه، گسترش دموکراسی را در این منطقه پیش‌بینی می‌کردند. در مقابل، و تداران رویکرد بدبینانه یا ظهور بنیادگرایی اسلامی را رفتار سیاسی بعد فروپاشی می‌دانستند یا ادامه راه کمونیسم را متصور بودند، اما رویدادهای دوره پسا شوروی سبب شگفتی در عرصه بین‌الملل شد و معادله‌های تصمیم‌گیران را در عرصه سیاست خارجی و شیوه ورود به این منطقه تغییر داد. در میان جمهوری‌های آسیای مرکزی، قرقیزستان اولین کشور منطقه بود که استقلال خود را اعلام کرد و با خوانش تقریبی از لیبرالیسم، مهره‌ای خارج از دایره حزب کمونیست را به ریاست‌جمهوری برگزید. در قانون اساسی که پیش از فروپاشی اتحاد شوروی بازنویسی شد، حکومت قرقیزستان حکومتی مردم‌سالار و تک‌مجلسی اعلام شد و قدم‌های جدی به سوی سمت دموکراتیک شدن حکومت و رفتن به سوی ساختارهای غربی برداشت.

با استقلال واحدهای سیاسی آسیای مرکزی، شاهد پیدایی ویژگی‌های مشترکی میان آن‌ها بودیم که بیشتر در شمار واحدهای توسعه‌نیافته سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بودند. در اواخر دوران گورباچف، این واحدها بی‌ثباتی سیاسی را هم تجربه کردند و به واسطه آن، به جز در قرقیزستان اوایل دوران آقایف، رژیم‌های اقتدارگرا در قالب فراریاست‌جمهوری رقم خورد. در حالی که در اوایل ایام استقلال واحدهای سیاسی منطقه، تلاشی هرچند جزئی برای تمرکز دایی و جدایی قوا انجام دادند، ولی سرانجام به مدل متمرکز شوروی بازگشتند. امروز در هر پنج دولت آسیای مرکزی انتخابات دوره‌ای منظم برای سمت قوه مجریه برگزار می‌شود، ولی حقیقت منطق تثبیت شخصیت اقتدارگرای رژیم‌های سیاسی و اعمال قدرت از بالا در این واحدها است.

بسیاری از پژوهشگران، این توسعه‌نیافتگی و نوع خاص روابط اجتماعی و اقتصادی حاکم بر منطقه را علت اصلی بروز سیاست‌های اقتدارگرایانه تعریف می‌کنند. عده‌ای هم بر این باورند که کارکردهای خاص فرهنگی و سنتی منطقه سبب ظهور این رفتار شده است هرچند عامل فرهنگ و سنت در تعامل با عامل اجتماعی و اقتصادی است (McChesney, 1996: 147). به‌طور کلی در جوامعی مانند آسیای مرکزی که قوم‌سالاری در آن حاکم است اقتدارگرایی از ویژگی‌ها و گزینه‌های بدیل آن خواهد بود. هرچه سلطه اقتدارگرایی یا اشکال مختلف

استبدادگرایی در جامعه‌ای ادامه پیدا کند، احتمال تحقق دموکراسی در آینده سیاسی آن جامعه کمتر می‌شود.

در این نوشتار با تمرکز بر موضوع علت ظهور و استمرار قدرت حکومت‌های اقتدارگرا در منطقه آسیای مرکزی می‌کوشیم از سطح تحلیل‌های بیشتر تک‌عاملی موجود فراتر برویم و این مسئله را در دو سطح داخلی و خارجی بررسی کنیم. این پرسش مطرح است که دلیل پیدایی و استمرار فعالیت حکومت‌های اقتدارگرا در منطقه آسیای مرکزی و تفاوت شدت اقتدارگرایی در کشورهای این منطقه چیست؟ در این نوشتار نشان می‌دهیم که پدیده اقتدارگرایی در آسیای مرکزی نتیجه تعامل دو مجموعه عامل‌های داخلی و خارجی است که در پیوند و ارتباط متقابل با یکدیگر بستری را برای شکل‌گیری و استمرار این شیوه از حاکمیت فراهم می‌کنند. براینده این عامل‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهند که با وجود شباهت‌های بسیار زیاد واحدهای سیاسی این منطقه در زمینه عامل‌های داخلی که سبب شده آن‌ها به‌طور کلی به‌عنوان حکومت‌هایی اقتدارگرا شناخته شوند، این عامل‌های خارجی و به‌ویژه ماهیت ارتباطات خارجی آن‌هاست که سبب ایجاد تفاوت‌هایی از نظر شدت اقتدارگرایی شده است. برای پاسخ‌گویی به پرسش و بررسی فرضیه مطرح‌شده ابتدا چارچوبی مفهومی درباره اقتدارگرایی و ابعاد و ویژگی‌های آن بیان می‌کنیم. سپس این پدیده را در منطقه آسیای مرکزی و با توجه به عامل‌های داخلی و خارجی و تأثیرگذار بر آن بررسی می‌کنیم.

چارچوب مفهومی

حکومت^۱ را می‌توان به‌مثابه رهبر یا نخبه مسئول در اداره^۲ یک دولت دانست. اگر دولت را ماشین سیاست بدانیم، رژیم چارچوب برنامه‌ای آن است و حکومت به‌عنوان عامل، مجری و کاربر آن ماشین تعریف می‌شود. در حکومت، متصدی‌های قدرت در سمت‌های خود یا به‌شکل دموکراتیک انتخاب می‌شوند یا با زور یا هر روش غیردموکراتیک دیگر آن را به‌دست می‌آورند. و رای شیوه حکومت در به قدرت رسیدن، هر حکومتی نگرش خاصی به آزادی و برابری دارد که برای چارچوب‌بندی آن نگرش به دولت مراجعه می‌کند (O'neil, 2010: 25). رژیم‌ها در یک قالب کلی به دو دسته دموکراتیک و غیردموکراتیک تقسیم می‌شوند. در تعریف کلی، رژیم‌های غیردموکراتیک رژیم‌هایی هستند که در آن‌ها قدرت را گروه محدودی از افراد اعمال می‌کنند که از نظر قانون در برابر مردم مسئول و پاسخ‌گو نیستند؛ در این رژیم‌ها، مردم در برگزیدن و برگماردن یک رهبر نقش بارزی ندارند. به همین دلیل، رهبر در پیشبرد و دیکته

1. Government
2. State

سیاست‌های خود به مردم که با محدودسازی آزادی و حقوق شهروندی در جامعه نیز همراه است، آزادی عمل بیشتری دارد (O'neil, 2010: 142).

در شکل‌گیری نظام‌های غیردموکراتیک، متغیرهای گوناگونی دخالت دارند که با توجه به شرایط مکانی و زمانی در هر دولتی ممکن است یک یا تعدادی از این متغیرها برجسته‌تر از دیگران باشد. نبود نوسازی یا ماهیت مختل‌کنندگی نوسازی از متغیرهای اصلی تقویت نظام غیردموکراتیک است. میان نبود نهادهای مدرن در یک جامعه با وجود حکومت غیردموکراتیک حاکم بر آن جامعه، ارتباط دوسویه وجود دارد. جوامع فقیر و کم‌توسعه، به چندین دلیل از جمله نبود عدالت اجتماعی گرایشی به دموکراسی ندارند. در این جوامع، صاحبان سرمایه نیز به دنبال انحصار قدرت سیاسی هستند تا از هجوم تهدیدآمیز علیه ثروتشان جلوگیری کنند. راهبردهای نخبگان و ترس آن‌ها از تقسیم قدرت، به‌ویژه زمانی که منابع طبیعی و هیدروکربنی در اقتصاد نقش بسزایی دارند از دیگر متغیرهای تقویت حکومت غیردموکراتیک هستند. تا زمانی که خطر از دست‌دادن فرصت‌های اقتصادی دولت پایین باشد، نخبگان تمایل بیشتری به تقسیم قدرت دارند؛ در غیر این صورت، گرایش آن‌ها به سوی تمرکز قدرت است. وجود یک جامعه مدنی ضعیف، سومین متغیر است. جامعه مدنی، بنیان ساختاری سازمان‌هاست که برآمده از مردم و برای تعریف و تحقق منافع مردم است. جامعه مدنی گرایش جدی به سوی زندگی دموکراتیک دارد، زیرا به واسطه آن، حضور افراد در شبکه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی میسر می‌شود. از مهم‌ترین ویژگی نظام‌های اقتدارگرا، نبود جامعه مدنی است که این نبود از نتایج آشکار حضور افرادی در قدرت است که به دنبال به‌دست‌گیری، زیر نظر گرفتن و از میان بردن هر شکلی از استقلال عمل در خارج از چارچوب قدرت آن فرد است. روابط بین‌الملل، ماهیت رابطه خارجی با چه کشوری رابطه برقرار شود و سطح رابطه تا چه میزان باشد شود، چهارمین متغیر است. تأثیر قدرت‌های بین‌المللی، به‌ویژه رژیم‌های امپریالیستی برای تقویت جبهه تأثیرگذاری و ماندن در آن کشور یا منطقه به سوی تقویت حکومت‌های غیردموکراتیک و اقتدارگراست. سرانجام، متغیر فرهنگ مطرح می‌شود؛ متغیری که عامل شکل‌گیری سطح خارجی نهادهای غیردموکراتیک است (O'neil, 2010: 151).

اقتدارگرایی از شاخص‌ترین نوع رژیم‌های غیردموکراتیک است. به صورت کلی رژیم‌های اقتدارگرا چهار ویژگی متمایزکننده نسبت به دیگر رژیم‌ها دارند (Brooker, 2013: 21):

۱. کثرت‌گرایی سیاسی محدود و بیشتر در قالب رژیم‌های تک‌حزبی؛
۲. نبود ایدئولوژی دقیق و هدایتگر؛
۳. نبود بسیج عمومی سیاسی متمرکز و گسترده؛
۴. وجود رهبری که قدرت را او و گروهش اعمال کنند، چراکه قطعه تکمیل‌کننده رژیم‌های اقتدارگرا حاکمان اقتدارگرا هستند (Starr, 2006: 11).

ورای بحث ویژگی‌ها، ویژگی و مشروعیت در رژیم‌های غیردموکراتیک، قدرت و شیوه کاربرد آن مطرح می‌شود. مایکل مان در کتاب خود ابعاد قدرت دولت را در دو بُعد تعریف می‌کند: قدرت استبدادی^۱ و قدرت زیربنایی^۲. در قدرت استبدادی، نخبه حاکم بدون ملاحظات عادی گفت‌وگویی و تبادلی با گروه‌های مدنی نهادینه شده جامعه و با استفاده از زور و اعمال فشار از سوی نهادهای نظامی و انتظامی به عنوان عامل دولت قدرتی نامحدود پیداکرده است که طیف وسیعی از اقدام‌ها را زیر سیطره خود قرار داده است و انجام می‌دهد. به بیانی، انحصار قدرت را در دست گرفته است و خود آن را در جامعه پیاده می‌کند (Mann, 1988: 5). اقتدارگرایی بارزترین شکل نهادینه شده قدرت استبدادی است (Mann, 1988: 8). قدرت رهبران و نخبگان حزبی دولت‌های اتحاد شوروی، به ویژه در دوران پساشوروی و در منطقه آسیای مرکزی که خود را حافظ منافع توده شهروندان معرفی می‌کنند، از جنس قدرت استبدادی است. یکی از انواع رژیم‌های مطرح در بستر قدرت استبدادی، رژیم دموکراتیک پوشالی^۳ است. رژیم دموکراتیک پوشالی یا هیبریدی/غیرلیبرال، نظامی سیاسی است که در آن، روند ورود به قوه مجریه ترکیبی از اقدام‌های دموکراتیک و استبدادی است. آزادی بیان و اجازه حضور گروه‌های مخالف برای رقابت وجود دارد، ولی در نهایت، نظام ارزیابی و توازن ناکارآمد و به بیانی غیرفعال است. رژیم‌های حاکم در آسیای مرکزی امروزی بیشتر به این دسته از رژیم‌های غیردموکراتیک شباهت دارند. شایان توجه اینکه در ایام ابتدایی استقلال و گذار سیاسی کشورهای پساکمونیسم به ویژه آسیای مرکزی به واسطه جامعه‌پذیری سیاسی و میراث اتحاد شوروی، اقتدارگرایی یک هنجار تصور می‌شد.

در تبیین رژیم‌های دموکراتیک پوشالی، واژه اقتدارگرایی انتخابی بسیار نمود پیدا کرده است. این واژه را اولین بار آریل آرمونی^۴ و هکتورشامیس^۵ در سال ۲۰۰۶ وارد جامعه‌شناسی سیاسی کردند. اقتدارگرایی انتخابی در یک فضای مفهومی بین اقتدارگرایی مرسوم و غیرانتخابی و مردم‌سالاری قرار می‌گیرد (Morse, 2012: 164). آندریاس شدلر^۶ در کتاب خود می‌گوید رژیم‌های اقتدارگرایی انتخابی با برگزاری انتخابات منظم برای انتخاب رئیس قوه مجریه یا مقننه در پی ایجاد یک بازی با القای مفهوم انتخابات چندحزبی هستند. با این حال، این نظام‌ها اصول آزادی و عدالت اجتماعی لیبرال دموکراسی را زیرپا می‌گذارند و انتخابات در

-
1. Despot Power
 2. Infrastructural Power
 3. Illiberal / Hybrid Regime
 4. Ariel C. Armony
 5. Hector E. Schamis
 6. Andreas Schedler

قامت یک ابزار، به جای آنکه ابزار دموکراسی باشد، به وسیله‌ای در دست رهبران اقتدارگرا تبدیل می‌شود (Schedler, 2009: 3).

آسیای مرکزی و اقتدارگرایی

واحدهای آسیای مرکزی تا قبل از تحدید مرزهای ملی توسط استالین تجربه‌ای از دولت‌سازی و دموکراسی با خوانش غربی نداشتند (Brown, 1996: 9). از مهم‌ترین جنبه‌های شکل‌گیری جامعه‌پذیری سیاسی این منطقه، زندگی زیرسلطه شوروی و خوانش آن از کمونیسم است. آسیای مرکزی امروزی واحدهای بازمانده از اتحاد شوروی هستند که این موضوع چهار بُعد شناختی را نسبت به منطقه ارائه می‌دهد. یکی از مهم‌ترین آن‌ها زندگی کردن در نظام سیاسی اقتدارگرا (Collins, 2006: 2) و جنبه تاریخی آن است. این موضوع سیر تاریخی مشترکی در منطقه رقم زد و آن زندگی در سلطه استعمارگرایانه شوروی و مدل ویژه تمرکز قدرت در آن بود. واحدهای آسیای مرکزی در پیشینه تاریخی خود تجربه‌ای از سلطه دموکراسی نداشتند و همواره سلسله‌مراتب سیاسی از بالا به پایین در قالب خان‌نشین‌ها، تزار، دبیران حزب کمونیست، کارمندان کمیته‌های استانی، ریش‌سفیدان طایفه‌ای و فراریاست‌جمهوری‌ها بر آن‌ها حاکم و مسلط بوده‌اند (Bremmer and Welt, 1996: 179) که خود مانعی برای توسعه مشارکت سیاسی گسترده بودند.

دومین عامل، فرهنگ سیاسی مشترک بود که برآمده از نهادها و اقدام‌های شوروی است. سوم اینکه رهبران آسیای مرکزی در دوران معاصر برخلاف دوران شوروی، دیگر به دنبال بسیج جمعی و عمومی نبودند. بعد چهارم نیز به این نکته توجه دارد که بیشتر مردم آسیای مرکزی به صورت پیش فرض مسلمان هستند (Schatz, 2006: 265)، ولی رهبران آن‌ها همواره با توسل به شعار کمونیسم که دین افیون توده‌هاست، ضد دین عمل می‌کردند. در واقع، میراث اتحاد شوروی، آسیای مرکزی را از پهنه نظام بین‌الملل جدا کرد. در هیچ حکومتی در جهان اسلام همچون آسیای مرکزی، میان حکومت و اسلام فاصله نیست. از دیدگاه رژیم‌های این منطقه، اسلام مشکلی است که در بهترین حالت باید با مدیریت و نظام دیوان‌سالاری و در بدترین حالت با سرکوب و فشار کنترل شود (Khalid, 2014: 190).

با توجه به این چهار بُعد، می‌توان گفت حاکمان و مردم آسیای مرکزی با اقتدارگرایی شوروی مسلک آمیخته شده‌اند و به دلیل فاصله‌داشتن از نظام بین‌الملل، مفهومی غیر از اقتدارگرایی را نمی‌شناختند و با مفهومی‌هایی مانند مردم‌سالاری، حقوق بشر و داشتن ارتباط با غیرووس‌ها درک و آشنایی نداشتند. از سوی دیگر، فرهنگ سیاسی خاص منطقه که برآمده از سنت‌های قبیله‌گرایی و طایفه‌محوری است، سبب شد تا رهبران آسیای مرکزی مشروعیت خود

را تنها در چارچوب خاستگاه سنتی مشروعیت که شامل خاستگاه قومی و کیش شخصیتی است به دست بیاورند و رژیم غیر از رژیم اقتدارگرا را به تصویر نکشند.

آنچه در عمل در سال‌های بعد از استقلال، به ویژه در میان جمهوری‌های آسیای مرکزی مشاهده شد، کنار گذاشتن اصول دموکراتیک مندرج در قانون اساسی و حرکت به سوی نظام‌های اقتدارگرا با محور قرار دادن رؤسای جمهور و نادیده گرفتن آزادی‌های سیاسی و اجتماعی بود (Hafeez, 1994: 206). از سوی دیگر، نداشتن خودآگاهی ملی و پدیدار شدن بحران هویت در کشورهای آسیای مرکزی در همان نخستین سال‌های استقلال به مرحله‌ای رسید که روند شکل‌گیری نهادهای دموکراتیک را بسیار دشوار کرد و یکی از بسته‌ترین واحدهای سیاسی نظام بین‌الملل را شکل داد. وفق رده‌بندی سال ۲۰۲۱ مؤسسه خانه آزادی، جمهوری‌های آسیای مرکزی در بیش از دو دهه اخیر همواره بصورت نزولی و پایین‌ترین نمره را در زمینه آزادی‌های سیاسی - اجتماعی گرفته‌اند. بر همین اساس، ترکمنستان با امتیاز ۲، ازبکستان با امتیاز ۱۱، تاجیکستان با امتیاز ۸، قزاقستان با امتیاز ۲۳ و قرقیزستان با امتیاز ۲۸ از ۱۰۰ در رده بدترین کشورها از نظر سطح آزادی و در رده کشورهای غیرآزاد قرار گرفته‌اند، این درحالیست که در سال ۲۰۱۹ رتبه قرقیزستان که داعی دموکراسی را در منطقه دارد ۳۹ بود و در شمار کشورهای تاحدی آزاد قرار گرفته بود (Freedom in the World Countries, 2021)؛ بنابراین اقتدارگرایی کم‌وبیش ویژگی متفاوت همه دولت‌های آسیای مرکزی است.

زمینه‌های پیدایی اقتدارگرایی در آسیای مرکزی

با نگاهی جامع به نمودهای پدیده اقتدارگرایی در آسیای مرکزی، می‌توان دو مجموعه عامل‌ها و شاخص‌های داخلی و خارجی را در پیدایش، شکل‌گیری و تقویت اقتدارگرایی در منطقه مؤثر دانست که تفاوت کشورهای منطقه از نظر شاخص‌های مربوط به هر یک از این دو گروه، خود عامل تعیین‌کننده‌ای در شدت و ضعف وجود پدیده اقتدارگرایی در آنها است:

الف) عامل‌های داخلی

عامل‌های داخلی مؤثر بر اقتدارگرایی در آسیای مرکزی به سه دسته عامل‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تقسیم می‌شوند:

۱. عامل‌های سیاسی

پس از فروپاشی اتحاد شوروی، مبنای اصلی تغییر سیاسی، انتقال قدرت تشکیلاتی از چارچوب حزب کمونیست به دستگاه دولتی در هر جمهوری بوده است. بر مبنای چنین تغییرهایی، رئیس‌جمهور به‌عنوان رئیس دولت جدید (جانشین دبیر اول حزب)، کابینه وزیران

(جانشین شورای وزیران) و کمیته مشاوران ریاست‌جمهوری به‌عنوان مرکز اساسی تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری جمهوری‌ها تعریف شدند. قانون‌ها هم با تصویب نهایی کمیته مشاوران قطعیت پیدا می‌کرد و اجرا می‌شد. این‌گونه تغییرها هرچند به‌منزله تمرکز قدرت نبود، ولی نخبگان سیاسی جمهوری‌های آسیای مرکزی بیش از هر زمان دیگری قدرت یافتند و تسلط همه‌جانبه‌ای بر همه سازمان‌ها و تشکیلات پیدا کردند. رهبران آسیای مرکزی در ایام ابتدایی استقلال خود مدعی اجرای استانداردهای دموکراسی بودند، اما هرچند آن‌ها در انتقال ساختار قدرت به یک قالب دموکراتیک موفق بودند، در میدان عمل و در انتقال آن ساختار به عملکرد دموکراتیک به‌هیچ‌عنوان موفق نبودند. گفتنی است که این موفق نبودن با اراده‌ناداشتن آن‌ها نیز همراه بوده است که به تشکیل‌نشدن نظام‌های دموکراتیک به معنای دقیق کلمه منجر شد.

علاوه بر اراده رهبران آسیای مرکزی برای عملی‌کردن دموکراسی در ساختار عملکردی و فاصله‌گرفتن از تمرکز قدرت، ایده دموکراسی حاکمیتی مطرح می‌شود. این مبنای ایدئولوژیکی برای طرح و سیاست‌های نوسازی روسیه با دو محور اصلی طرح شده است. محور نخست، به‌کارگرفتن مسیری مستقل به دموکراسی و رای فشارهای خارجی و محور دوم تکیه بر منابع ملی به‌ویژه جوانان و همچنین تجربه تاریخی تعریف شده است. بدین ترتیب، حکومت در رسیدن به دموکراسی نیازی به پاسخ‌گویی به معیار و استانداردهای غربی دموکراسی ندارد. به همین دلیل از آن با عنوان دموکراسی مدیریت‌شده هم نام می‌برند (Türker, 2014: 32). رهبران آسیای مرکزی هم از نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ با دوری از خوانش غربی لیبرال دموکراسی، با خوانش خاص خود از ایده دموکراسی حاکمیتی استقبال کردند و مدعی مدل خاص خود شدند. اسلام کریم‌اف رهبر ازبکستان بر این اعتقاد بود که مسیر واحدی برای همه حکومت‌ها به‌منظور رسیدن به دموکراسی با توجه به همه ویژگی‌ها، اقتضاها و شرایط آن واحدهای سیاسی وجود ندارد؛ بنابراین هر مسیری به دموکراسی باید حاکم بر بنیان‌های ملی، تاریخی و ویژگی‌های دینی آن واحد سیاسی باشد (Patnaik, 2016: 106). امامعلی رحمان نیز در اظهارنظری مشابه معتقد است حکومتی که بیش از ۷۰ سال یک سیاست و ایدئولوژی اقتدارگرا بر آن حاکم بوده است، نمی‌تواند در یک دوره زمانی ۱۰ یا ۲۰ ساله به یک واحد دموکراتیک و مدنی تبدیل شود (Patnaik, 2016: 107). به همین دلیل، واحدهای آسیای مرکزی پس از تلاشی هرچند جزئی در دموکراتیک‌شدن براساس معیارهای غربی و رفتن به سمت تمرکززدایی و تفکیک قوا در اوایل ایام استقلال خود به مدل متمرکز قدرت اتحاد شوروی در دست قوه مجریه و شخص رئیس‌جمهور بازگشتند.

پیشبرد هر برنامه‌ای در رژیم‌های سیاسی را نخبگان آن واحد رقم می‌زنند. پدیده نخبگان سیاسی ملی در آسیای مرکزی در اوایل دوران پسا شوروی پدیده جدیدی نبود. در

حقیقت، آسیای مرکزی نخبگان تربیت‌شده کافی ملی برای استفاده در زمان مقتضی نداشت. آن دسته از نخبگان موجود در اوایل استقلال که تعداد زیادی هم نبودند؛ در واقع، زاییده و تربیت‌شده رژیم اتحاد شوروی بودند. در آسیای مرکزی، به جز تجربه آقایف در قرقیزستان، دیگر رهبران این منطقه از اعضای پیشین کمونیستی نومنکلاتورا بودند که در قالب اقتدارگرایی به تمرکز قدرت رو آوردند. آن‌ها از سویی تجربه‌ای از سنت، روند و فرایند سیاسی دموکراسی نداشتند و از سوی دیگر، بینشی روشن از آینده سیاسی کشورشان چه در قالب لیبرال دموکراسی غربی یا هر نظام دیگری متصور نبودند. در مقابل، تمایل زیادی نسبت به ملی‌گرایی قوم‌محور داشتند؛ چون از سویی تسلط همان ملیت می‌تواند به‌عنوان یک چتر حفاظتی عمل کند و در مرحله دوم می‌تواند جایگاه آن رهبر را در جامعه ارتقا دهد. به همین دلیل، مسئله حقوق بشر و مسائل هویتی در آسیای مرکزی به‌شدت درهم آمیخته است (Canfield and Rausly-Paleczek, 2010: 21).

نومنکلاتورهای دوران اتحاد شوروی در دوران استقلال و با حمایت‌های قومی خود به‌شکل پیمان‌های طایفه‌ای ترتیبی دادند تا همچنان در قدرت باقی بمانند و به‌دلیل باقی‌ماندن همان سیستم، ساختار نوسنت‌گرایی آسیای مرکزی پسا شوروی حتی با تجربه استقلال در سال ۱۹۹۱ تغییر بنیادینی نکرد. علاوه بر آن، سطح پایین توسعه اقتصادی، اثرگذاری حداقلی سیاسی شهروندان و ترس حکومت از نزاع‌های قوم‌محور، تسلط و ادامه اقتدارگرایی را در واحدهای آسیای مرکزی هموار کرد (Kubicek, 1998: 30). از سویی به جهت دشواری تحقق دموکراسی در جامعه‌ای با ترکیب قومی و زبانی و جلوگیری از نزاع‌های پیامد آن، اقتدارگرایی به‌عنوان ابزار کنترلی به‌کار گرفته می‌شود (Przeworski, 1995: 19-33).

اصلی‌ترین شباهت‌های دولت‌های آسیای مرکزی عبارت‌اند از: پدیده فراریاست‌جمهوری، نبود عملی جدایی قوا، احزاب ضعیف و با عمر کوتاه، گروه‌های مخالفان پراکنده، نقض مداوم اصل آزادی بیان، آزادی مطبوعات و دیگر آزادی‌های بنیادین و نبود سازوکار واقعی کنترل عمومی و نظارتی برای مسئولیت‌پذیری نظام اداری و دیوان‌سالاری. همچنین از دیگر شاخص‌های برجسته منطقه آسیای مرکزی، ایدئولوژی دوران پسا شوروی است که با فروپاشی ایدئولوژی کمونیسم، ایدئولوژی ساخت واحد سیاسی مستقل ملی‌گرای قوم‌محور جایگزین آن شد (Canfield and Rausly-Paleczek, 2010: 22). به همان نسبت، جنبه‌های انحصاری قوم‌محور در سیاست‌های اقتدارگرایانه منطقه پررنگ‌تر از گذشته شد.

ورای بحث نخبگان حاکم با خط فکری خود، مسئله قانون اساسی مطرح می‌شود. محتوا و ساختار قانون اساسی و قوانین عادی در کشورهای منطقه، وضعیت مجلس، وضعیت احزاب سیاسی و جامعه مدنی و همچنین ماهیت ساختارهای دولتی، مهم‌ترین مواردی هستند که در بحث عامل‌های سیاسی اقتدارگرایی در آسیای مرکزی قابل توجه هستند. در بحث محتوا و

ساختار قانونی، با وجود گنجانده شدن اصول دموکراتیک در قانون اساسی این کشورها در سال‌های ابتدایی استقلال، اصلی‌ترین این اصول یا به مرور از راه همه‌پرسی، وضع قوانین عادی متناقض و انجام اصلاحات در قانون اساسی تغییر پیدا کرد یا فقط به سادگی نادیده و کنار گذاشته شد. فصل مشترک همه این اقدام‌ها، جهت‌گیری آن‌ها در راستای تمرکز هرچه بیشتر قدرت در دست یک فرد (رئیس‌جمهور) و تمدید مدت‌زمان حضورش در رأس قدرت بوده است. دادن لقب ترکمن‌باشی به معنای پدر ترکمن‌ها به نیازاف با همه مصونیت‌ها و اختیارات ناشی از آن و همچنین ادامه راه او توسط بردی محمداف در ۲۶ اکتبر ۲۰۱۰ با تصویب لقب آرکاداغ به معنای پشتیبان مثل یک کوه (CQ Researcher, 2012: 40)، اقدام مشابه نظریافته در ۱۳ مه ۲۰۱۰ با دادن لقب ایل‌باشی به معنای پدر و بزرگ ملت قزاق (Grote and Röder, 2012: 439) و همچنین اصلاحات اخیر قانون اساسی در تاجیکستان که در راستای استمرار حضور رحمان در قدرت و موروثی شدن قدرت در خانواده وی صورت گرفت (Standish, 2016)، همه در این زمینه ارزیابی می‌شود. به بیان دیگر، قانون‌های اساسی و در پی آن قانون‌های عادی در آسیای مرکزی ماهیتی شناور دارند و محتوا و ساختار آن بسته به میل رهبران تغییر می‌کند.

این تناقض موجود میان آرمان‌های دموکراتیک اولیه و رویه عملی موجود، در بحث از مجالس منطقه نیز دیده می‌شود. به بیان دیگر، براساس قانون در ساختار سیاسی کشورهای منطقه نقش ویژه‌ای برای مجلس در نظر گرفته شده است، اما مجالس در بیشتر موارد به نهادهایی نمایشی برای تأیید نظرهای رئیس‌جمهور تبدیل شده‌اند. البته این امر به نوبه خود، با سومین شاخص ارائه شده در چارچوب عامل‌های سیاسی یعنی وضعیت احزاب و جامعه ارتباط پیدا می‌کند. به طور کلی، سلطه هفتاد ساله احزاب کمونیست در کشورهای منطقه که پس از استقلال این کشورها نیز با تغییر نام به فعالیت خود ادامه دادند، زمینه را برای ظهور و فعالیت هرگونه حزب و گروه سازمان‌یافته سیاسی دیگر بسته بود. در سال‌های پس از استقلال نیز ضعف زیرساخت‌های فرهنگی و اجتماعی احزاب و همچنین، ارائه دوگانه آزادی و امنیت از سوی رهبران این کشورها (برتری حفظ امنیت بر گسترش آزادی‌های سیاسی) سبب شد احزاب و جامعه مدنی زمینه‌ای برای رشد و فعالیت واقعی و جدی پیدا نکنند. سرانجام، به دنبال عامل‌های پیش‌گفته، ساختارهای سیاسی در کشورهای منطقه نیز بیشتر بر مبنای تک‌ساختی و مبتنی بر وفاداری به شخص اول کشور شکل گرفته و هیچ‌گونه نشانه‌ای از تکثرگرایی در آن‌ها به چشم نمی‌خورد. به بیان دیگر، ساختارهای سیاسی در این کشورها به خودی خود اصالت نداشته است و اصالت خود را از پیوندشان با قدرت ریاست‌جمهوری می‌گیرند.

۲. عامل‌های اقتصادی

با فروپاشی اتحاد شوروی و فروپاشی ایدئولوژی کمونیسم و رفتن به سوی تغییر بنیادین و شکلی اداره مراکز اقتصادی سوسیالیستی پیشین خارج از چارچوب کمونیسم، تغییرهای بنیادین و ملموسی ایجاد نشد. بدین دلیل که مراکز و نهادهای اقتصادی اصلی، انحصارگرایان صنعتی و غیرصنعتی و حتی کل بخش اقتصاد را اعضای نخبگان دیوان‌سالار و بستگان و وابستگان نزدیک ریاست‌جمهور کنترل می‌کنند و رؤسای جمهوری که برآمده و رشد یافته نظام متمرکز و کمونیستی اتحاد شوروی هستند (Canfield and Rausly-Paleczek, 2010: 23). از سویی، نبود نمایندگان سیاسی مطالبه‌گر، نبود سازوکار مؤثر پاسخ‌خواهی از حکومت و رئیس‌جمهور در مورد تصمیم‌هایشان و ساختار انحصارگرایانه بخش صنعت سبب شده است تا نخبگان حاکم، این اجازه را به خود بدهند تا از منابع ملی و درآمد کشور برای ثروت‌اندوزی و همچنین متمرکز کردن بیشتر قدرت خود استفاده کنند.

منابع اقتصادی از اصلی‌ترین عامل‌های تأثیرگذار بر میزان خودکامگی واحدهای آسیای مرکزی به شمار می‌آید. از سویی هم نمی‌توان منابع اقتصادی را عامل تعیین‌کننده در اقتدارگرایی دانست، چراکه کشورهای آسیای مرکزی با منابع غنی‌تر مانند قزاقستان یا فقیرتر مانند تاجیکستان در زمره حکومت‌های اقتدارگرا قرار می‌گیرند (McGlinchey, 2011: 29). بر پایه گزارش سال ۲۰۲۱ صندوق بین‌المللی پول (World Economic Outlook, 2021)، ترکمنستان با ۵۴,۲۲ میلیارد دلار، ازبکستان با ۶۱,۲ میلیارد دلار و قزاقستان با ۱۸۷,۸۴ میلیارد دلار تولید ناخالص ملی در شمار غنی‌ترین واحدهای آسیای مرکزی قرار می‌گیرند که این خود از رونق اقتصادی نسبی با توجه به جمعیت این کشورها خبر می‌دهد و دست حاکمان آن‌ها را برای گشایش اقتصادی و رفاهی بازتر می‌کند. در برابر، قرقیزستان با ۷,۴۷ میلیارد دلار و تاجیکستان با ۷,۸۳ میلیارد دلار تولید ناخالص ملی، به‌عنوان واحدهای فقیر آسیای مرکزی دسته‌بندی می‌شوند. شایان توجه اینکه افزایش تولید ناخالص ملی نتیجه فروش منابع هیدروکربنی، طلا، اورانیوم، پنبه یا پول‌های ارسالی از سوی مهاجران کاری می‌تواند در زمان بروز بحران به راحتی کاهش فشارهای مالیاتی، اعمال طرح‌های رفاهی و حمایتی چشمگیر، کنارزدن گروه‌های تهدیدزا یا بحران‌زا، تقویت قوه قهریه حکومت و اقدام‌هایی مانند این‌ها را رقم بزند، همچنین در زمان صلح و ثبات کشور، اقتدارگرایی سخت‌گیرانه‌تری را نسبت به کشورهای بدون این منابع ایجاد کند. این روندی است که در حال حاضر در ترکمنستان، قزاقستان و ازبکستان شاهدیم. در عمل، تجربه انقلاب گل سرخ سال ۲۰۰۳ گرجستان به نیکی نشان داد که وجود و توسعه زیرساخت‌های هیدروکربنی در منطقه می‌تواند به‌عنوان اصلی‌ترین عامل ضدانقلاب در منطقه نقش داشته باشد (Schatz, 2006: 265).

در تفسیری کلی، به دو دلیل عامل اقتصاد می‌تواند به‌عنوان سازوکار تقویت بنیادین رژیم عمل کند: اول، روابط تجاری ماهیت تأثیرگذاری هم‌بر نخبگان آن حکومت دارد و هم به‌صورت کلی بر جامعه تأثیر می‌گذارد. در منطقه‌ای چون آسیای مرکزی که بخش خصوصی قابل‌انتخابی وجود ندارد، روابط تجارت خارجی مستلزم مشارکت فعال مقام‌های دولتی برای مرتفع‌سازی موانع قانونی و اداری و اطمینان بخشی از اعتبار بالقوه شریک‌ها و شرکت‌های محلی است. به همین دلیل، هرچه پیوندهای تجاری قوی‌تر و فشرده‌تر شود تبادل نخبگان هم به همان اندازه بیشتر می‌شود؛ دلیل دوم، به ماهیت به‌شدت سیاسی شده تجارت خارجی در اوراسیا برمی‌گردد که به مقام‌های منطقه‌ای این قدرت را می‌دهد تا اقتصاد منطقه را در کنترل داشته باشند (Lankina and Others, 2016: 15-16). به همین دلیل، سازوکارهای اقتصادی منطقه‌ای از سوی رهبران آسیای مرکزی در قالب کشورهای مستقل هم‌سود، اتحادیه اقتصادی اوراسیا یا سازمان‌های مشابه به‌شدت دنبال می‌شود و هرچه میزان تجارت درون منطقه‌ای افزایش پیدا کند، نه تنها عامل‌هایی مانند دموکراسی و حقوق بشر مطرح نمی‌شود، بلکه سبب تقویت اقتدارگرایی و تمرکز قدرت هم می‌شود. به بیانی بر دموکراسی اثرگذاری منفی خواهد داشت.

میزان نقش‌آفرینی دلیل دوم، به‌طرف مقابل در روابط تجارت خارجی بستگی دارد و در پی آن می‌تواند تأثیر مثبت یا منفی بر اقتدارگرایی داشته باشد. تا اوایل دوران استقلال و هم‌راستا با وابستگی زیاد اقتصادی کشورهای آسیای مرکزی به روسیه، این عامل به‌صورت تأثیر افزایشی بر اقتدارگرایی رهبران آسیای مرکزی عمل می‌کرد. برای طرف روس، به‌واسطه تمایل به ادامه نقش مسلط خود در حوزه خارج نزدیک، علاوه بر آنکه موافق تمرکز قدرت است، مسئله دموکراسی و حقوق بشر در واحدهای سیاسی آسیای مرکزی نیز پیش‌شرط نبوده و نیست، اما با به‌کارگرفتن سیاست کاهش وابستگی آسیای مرکزی به روسیه از اوایل دهه ۱۹۹۰ و رفتن به سوی سازوکارهای اقتصادی و امنیتی غربی به‌ویژه اتحادیه اروپا، معادلات منطقه دست‌خوش تغییرهایی شد.

اتحادیه اروپا برای ایفای نقش شریک تجاری در منطقه و تعریف فصل جدیدی از روابط تجاری با آسیای مرکزی، پیش‌شرط‌هایی را در زمینه دموکراسی و حقوق بشر مطرح کرد. لیبرالیسم اقتصادی، کثرت‌گرایی سیاسی، حضور نخبگان مخالف، جامعه مدنی فعال، آزادی بیان و رعایت حقوق بشر از جنبه‌های مختلف این پیش‌شرط‌ها بودند. این پیش‌شرط‌ها به‌صورت کلی با ماهیت مشروعیت حکومت‌های آسیای مرکزی که بر پایه مشروعیت سنتی نباشد بود در تناقض بودند، ولی حکومت‌های آسیای مرکزی نیز برای تعریف‌شدن در چارچوب‌های غربی و فاصله‌گرفتن از اثرگذاری روسیه، ناگزیر تاحدی این جنبه‌ها را عملی کردند. فشارهای ناشی از این اقدام‌ها که سبب زیرسؤال رفتن مشروعیت حکومت و

ناآرامی‌های قرقیزستان شد، مانند رویدادهای استان اوش و بحران اندیجان ازبکستان، از نتایج گشایش فضای سیاسی در این منطقه بود. در نتیجه، عامل اقتصادی در روابط با اتحادیه اروپا تأثیر کاهشی بر اقتدارگرایی حکومت‌های منطقه گذاشت و تاحدی بحث دموکراسی و حقوق بشر را در آسیای مرکزی بارزتر کرد.

پس از ۱۱ سپتامبر و دنباله‌روی از سیاست‌های ایالات متحد در آسیای مرکزی و کاهش تدریجی حساسیت مسکو نسبت به پکن و پذیرش حضور اقتصادی چین در آسیای مرکزی برگ تازه‌ای از دفتر آسیای مرکزی ورق خورد. عامل چین با رویکرد سیاسی و اقتصادی خاص خود که محدودیت و پیش‌شرط‌های اروپاییان را نداشت، سبب رشد سریع‌تر جنبه‌های اقتصادی منطقه و توسعه رفاه اجتماعی و در نتیجه بالابردن کارآمدی حکومت شد. به صورت کلی، عامل چین سه پیامد را در آسیای مرکزی رقم زد:

- رهبران اقتدارگرای آسیای مرکزی دیگر ملزم به اصلاحات در بحث دموکراسی و حقوق بشر نبودند؛

- کشورهای غربی که ایجاد رابطه با آنها مشروط به اصلاحات حقوق بشری و دموکراتیک بود، دیگر اهرم فشاری نخواهند داشت و چون سود اقتصادی و منابع هیدروکربنی منطقه به‌عنوان بدیل روسیه در اولویت است، ناگزیر به ادامه ارتباط خواهند بود، زیرا رقیبی چون چین در مقابل آنها در آسیای مرکزی قرار دارد.

- از آنجا که با حضور عامل چین، فشار ناشی از اصلاحات در بحث دموکراسی و مسئله حقوق بشر به حداقل می‌رسد، آنها می‌توانند در آرامش بر گسترش کیش شخصیتی خود تمرکز و مبانی سنتی مشروعیت را تقویت کنند که از اصلی‌ترین عامل‌های تقویت اقتدارگرایی محسوب می‌شود.

براساس جدول ۱ می‌توان نتیجه گرفت میزان مناسبات تجاری اتحادیه اروپا با آسیای مرکزی در مقایسه با حضور اقتصادی چین با وجود طرح‌هایی مانند سازمان همکاری شانگهای و طرح یک کمربند یک راه به‌مراتب بالاتر است. شایان توجه اینکه بخش مهم سرمایه‌گذاری‌های چین جنبه زیربنایی دارد و بیشتر در حوزه انرژی و حمل‌ونقل است که انتظار می‌رود در بلندمدت، همان‌طور که روسیه را از نظر رتبه شریک تجاری در منطقه در سال ۲۰۱۲ پشت سر گذاشت، اتحادیه اروپا را هم مغلوب کند.

مراودات تجاری کشورهای آسیای مرکزی با جهان (میلیارد دلار)											
سال	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۵	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۰۷	۲۰۰۴	۲۰۰۱	سال
واردات	۶۷,۸۸۴,۷۹۸	۷۱,۵۱۶,۹۴۲	۶۰,۳۹۵,۳۴۶	۵۲,۹۹۸,۲۹۰	۴۴,۳۳۸,۳۸۴	۳۳,۸۹۶,۷۵۷	۵۹,۲۹۸,۹۱۳	۳۷,۷۲۵,۳۶۲	۱۵,۷۹۱,۳۵۱	۷,۸۲۰,۲۵۰	واردات
صادرات	۷۱,۱۳۲,۳۸۸	۸۶,۱۱۱,۶۱۱	۸۴,۸۴۶,۱۸۵	۶۹,۵۹۵,۸۹۸	۵۸,۵۹۳,۶۲۸	۹۸,۵۴۶,۴۱۸	۱۰۵,۲۰۵,۸۰۲	۵۵,۵۸۵,۲۹۵	۲۴,۳۳۱,۰۰۰	۱۱,۳۷۴,۰۱۱	صادرات
تراز	۳,۲۴۷,۸۹۰	۱۴,۵۹۴,۶۶۹	۲۴,۱۵۰,۸۰۹	۱۶,۵۹۷,۳۰۸	۱۳,۹۵۵,۲۴۴	۳۴,۶۴۵,۶۶۱	۴۵,۹۰۶,۸۸۹	۱۷,۸۶۰,۰۳۳	۸,۵۶۹,۳۴۹	۳,۴۵۳,۷۶۱	تراز
مراودات تجاری کشورهای آسیای مرکزی با اتحادیه اروپا (EU ۲۸) (میلیارد دلار) (TradeMap, ۲۰۲۱b)											
سال	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۵	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۰۷	۲۰۰۴	۲۰۰۱	سال
واردات	۱۰,۵۸۰,۳۵۰	۱۰,۸۷۷,۹۷۱	۱۰,۳۱۶,۳۷۳	۹,۳۶۵,۰۳۶	۱۰,۳۹۶,۰۶۰	۱۳,۴۰۳,۹۹۳	۱۱,۵۶۰,۷۸۶	۱۰,۰۳۲,۲۴۶	۴,۸۶۰,۸۰۶	۲,۶۵۶,۰۴۲	واردات
صادرات	۱۹,۹۴۵,۸۲۵	۲۶,۳۶۲,۷۷۴	۳۲,۴۰۳,۷۳۰	۲۵,۰۶۷,۹۲۹	۲۵,۲۸۱,۴۳۸	۴۷,۸۰۰,۴۴۰	۴۷,۸۶۸,۳۹۷	۲۲,۲۹۷,۱۶۶	۹,۴۹۴,۳۶۵	۳,۵۹۸,۴۳۴	صادرات
تراز	۹,۳۶۵,۱۷۵	۱۵,۴۸۴,۸۰۳	۲۲,۰۸۷,۳۵۷	۱۵,۸۰۲,۸۹۳	۱۴,۹۸۵,۳۷۸	۳۴,۳۹۶,۴۴۷	۳۶,۳۰۷,۶۱۱	۱۲,۲۶۴,۹۲۰	۴,۶۳۳,۵۵۹	۹۴۲,۳۹۲	تراز
مراودات تجاری کشورهای آسیای مرکزی با چین (میلیارد دلار) (TradeMap, ۲۰۲۱a)											
سال	۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۵	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۰۷	۲۰۰۴	۲۰۰۱	سال
واردات	۱۲,۳۹۲,۰۶۳	۱۴,۳۳۰,۴۹۹	۱۱,۷۷۶,۷۶۲	۹,۸۱۷,۹۰۵	۹,۹۳۲,۳۸۸	۱۵,۴۱۶,۸۷۵	۱۳,۹۳۸,۲۹۵	۵,۴۴۳,۹۹۲	۱,۱۴۸,۸۱۳	۳۰۷,۹۹۴	واردات
صادرات	۱۶,۴۳۴,۹۲۳	۱۸,۴۱۳,۶۳۴	۱۶,۳۳۱,۵۳۶	۱۳,۷۹۹,۰۹۳	۱۴,۶۳۹,۹۱۷	۲۵,۳۳۷,۸۰۴	۲۶,۴۱۹,۸۲۷	۶,۱۳۱,۶۶۷	۲,۴۳۸,۵۷۶	۶۸۰,۳۱۸	صادرات
تراز	۴,۰۴۲,۸۶۰	۴,۰۸۳,۱۳۵	۴,۵۵۴,۷۷۴	۳,۹۸۱,۱۸۸	۴,۷۰۷,۵۲۹	۹,۹۲۰,۹۲۹	۱۲,۴۸۱,۵۳۲	۶۷۷,۶۷۵	۱,۲۸۹,۷۶۳	۳۷۲,۳۲۴	تراز

جدول ۱: روابط تجاری آسیای مرکزی با اتحادیه اروپا و چین

Source: Central Asian Republics's Exports to China, 2021;
Central Asian Republics's Imports from European Union, 2021.

در بحث عامل‌های اقتصادی مؤثر بر اقتدارگرایی در آسیای مرکزی، باید به استقلال دولت از جامعه از نظر درآمدی (اجاره‌داری)^۱، پایین بودن شفافیت اقتصادی و گسترده بودن فساد اقتصادی نیز اشاره کنیم. در رابطه با مورد نخست، همه حکومت‌های آسیای مرکزی در شمار حکومت‌های اجاره‌دار^۲ یا شبه‌اجاره‌دار قرار دارند. قزاقستان و ترکمنستان به‌عنوان دو کشور اصلی دارای منابع نفت‌وگاز در منطقه، در چارچوب تعریف کلاسیک اجاره‌داری قرار می‌گیرند. قرقیزستان و تاجیکستان در شمار دولت‌های شبه‌اجاره‌دار یا نیمه‌اجاره‌دار هستند که مبالغ ارسالی از سوی کارگران مهاجر در خارج از کشور، کمک‌های مالی بین‌المللی، اجاره زمین به خارجی‌ها و مبالغ غیرقانونی حاصل از قاچاق، بخش مهمی از درآمدهای آن‌ها را تشکیل می‌دهد. ازبکستان نیز علاوه بر این موارد، از منابع کمتری نفت‌وگاز برخوردار بوده است و از صادرات پنبه نیز درآمد قابل توجهی به‌دست می‌آورد. در مجموع، این وضعیت سبب استقلال منابع درآمدی حکومت از جامعه در کشورهای منطقه شده است که یکی از عامل‌های مهم در بروز پدیده اقتدارگرایی است (Ostrowski, 2012: 282-303).

علاوه بر بحث درآمدی حکومت، پایین بودن یا نبود شفافیت اقتصادی در این کشورها و گسترده بودن سطح فساد اقتصادی از عامل‌های دیگری است که در حوزه اقتصاد بر اقتدارگرایی در آسیای مرکزی تأثیر گذاشته است. در برخی از کشورهای منطقه چیزی به‌عنوان آمارهای مستند و قابل اطمینان اقتصادی وجود ندارد و از سوی دولت منتشر نمی‌شود و آنچه انتشار می‌یابد، فاصله قابل توجهی با واقعیت موجود دارد. همین مسئله، از زمینه‌هایی است که به فساد اقتصادی نیز دامن می‌زند به‌گونه‌ای که اقدام‌هایی مانند رشوه‌گیری به جزء جدایی‌ناپذیر فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای منطقه تبدیل شده است و به‌صورت عرفی انجام می‌شود. رده‌بندی‌های معتبر بین‌المللی از جمله گزارش سازمان شفافیت بین‌المللی در سال ۲۰۱۹ به‌خوبی بیانگر عمق و گستره این پدیده در سطح منطقه است. بنابر این گزارش که در میان ۱۸۰ واحد سیاسی بررسی شده است، رتبه کشورهای آسیای مرکزی این‌گونه است: ترکمنستان رتبه ۱۶۵، ازبکستان و تاجیکستان رتبه ۱۵۳، قرقیزستان رتبه ۱۲۶ و قزاقستان رتبه ۱۱۳ را کسب کرده‌اند (Corruption Perceptions Index 2018, 2019). مسلم است، درآمد اقتصادی این فساد و شفاف‌نبودن نیز مستقیم به حکومت می‌رسد و به تقویت روندهای اقتدارگرایی کمک می‌کند.

1. rentierism
2. rentier

۳. عامل‌های فرهنگی

با توجه به تغییرهای گوناگونی که در هر یک از کشورهای آسیای مرکزی به واسطه فرازونشیب‌های دوران پسا شوروی رخ داده است و بعضی بنیادین نیز هستند، دیگر نمی‌توان ادعا کرد که فرهنگ غالب مشترکی بر آنها حاکم باشد. به این دلیل، کمتر می‌شود یک موضوع فرهنگی را برای هر پنج دولت آسیای مرکزی یکسان تعمیم داد. با این حال، مردم و فرهنگ‌های متنوعی در این منطقه حاکم شده‌اند، اما همچنان درهم آمیخته‌اند (Gleason, 2001: 17) و از یکدیگر جدا نیستند و هریک تشکیل‌دهنده قطعه‌ای از پازل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این منطقه هستند. کشورهای آسیای مرکزی پیش از سیاست‌های قوم‌گرایانه و مرزبندی‌های اتحاد شوروی، در غالب مجموعه‌کلی به نام ترکستان در کنار یکدیگر زندگی می‌کردند.

نوع فرهنگ سیاسی غالب در آسیای مرکزی، یکی از عامل‌های بسیار مهم در تعیین ماهیت حکومت در این کشورها و تداوم ساختارها و رویه‌های سیاسی در آنها به‌شمار می‌رود. پایداری ساختارهای وفاداری قومی و قبیله‌ای و فرهنگ سیاسی سنتی در این کشورها از عامل‌هایی است که به شکل مستقیم بر موضوع پیدایی و گسترش اقتدارگرایی در آنها تأثیر می‌گذارد. شدت نقش‌آفرینی این عامل در عرصه سیاسی کشورهای منطقه دو جنبه دارد: اول تداوم ساختارهای طایفه‌ای سنتی در صدها سال سبب شده است پس از فروپاشی اتحاد شوروی نیز در برخی از کشورهای منطقه مانند ترکمنستان و قزاقستان، قدرت سیاسی در دست قوم و طایفه‌ای باقی بماند که به‌طور تاریخی از تعداد بیشتری برخوردار بوده است. از جنبه دوم، در این کشورها بیشتر مواردی که با عنوان خیزش اجتماعی از آنها یاد شده است مانند تحول‌های سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۱۰ قرقیزستان یا پیشتر از آن و جنگ داخلی تاجیکستان، بیش از آنکه ماهیت سیاسی، آزادی‌خواهانه و دموکراتیک داشته باشند، ماهیتی قومی دارد و نمودی از تعارض‌های طایفه‌ای بوده است که در قالب تحول‌های اجتماعی و سیاسی بنیادین بازتاب یافته است. در بحث مسائل فرهنگی سابقه هفتاد سال حاکمیت تمامیت‌طلب اتحاد شوروی عامل دیگری بوده است که با استمرار یافتن در دوره پس از استقلال، بر اقتدارگرایی در کشورهای منطقه تأثیر گذاشته است. به‌صورت کلی در آسیای مرکزی و به ترتیب در ترکمنستان، ازبکستان، تاجیکستان، قزاقستان و در آخر قرقیزستان سه مؤلفه به‌عنوان فرهنگ سیاسی غالب در نظر گرفته می‌شود:

- هژمونی و داشتن دست برتر یک طایفه در میان دیگر طایفه‌ها. این مسئله تا حدودی در قرقیزستان و سپس در ازبکستان کم‌رنگ‌تر شده است؛
- اطاعت از رهبر طایفه مسلط توسط رهبران دیگر طایفه‌ها؛

- تأثیرپذیری ساخت سیاسی قدرت به صورت حداکثری از ساخت اجتماعی قدرت. به بیان دیگر، توزیع قدرت در حیات سیاسی جامعه با ساختارهای طایفه‌ای صورت پذیرفته است.

با استقلال کشورهای آسیای مرکزی، توافق‌های غیررسمی بین نظام‌های طوایفی که خود را یکی از اصلی‌ترین طرف‌های قدرت می‌دانستند و رژیم‌ها به شکل پیمان‌های طایفه‌ای، تنها عامل ثبات‌بخش در جمهوری‌های تازه تأسیس بودند. این پیمان‌ها نسخه به‌روز شده از تجربه سنتی ائتلاف‌های قبایلی و سیاست اتحاد شوروی در انتخاب دبیران اول حزب کمونیست این جمهوری‌ها بود. از آنجا که ساخت سیاسی قدرت در این کشورها به صورت حداکثری از ساخت اجتماعی قدرت تأثیر می‌پذیرد، این پیمان‌ها نقش بسیار مهمی در گذار سیاسی این جمهوری‌ها بازی می‌کنند و به همان اندازه که می‌توانند مانند تجربه ترکمنستان ثبات‌بخش باشند، به همان اندازه مانند نمونه تاجیکستان مخاطره‌آمیز نیز خواهند بود. سرانجام، پیمان‌های طایفه‌ای در کنار تأثیرپذیری حداکثری ساخت سیاسی قدرت از ساخت اجتماعی قدرت که همان طوایف قدرتمند منطقه و نخبگان سیاسی برآمده از آن طایفه‌ها بودند، فرهنگ سیاسی خاص منطقه را در جهت شکل‌دهی به ماهیت اقتدارگرایی رژیم و گذارهای سیاسی آتی شکل دادند (Collins, 2006: 222-226).

نکته تأمل‌پذیر در پیمان‌های طایفه‌ای که از مهم‌ترین جنبه‌های تشکیل‌دهنده فرهنگ سیاسی منطقه است، شخص‌محور نبودن آن است. قدرت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی که سیاست برنامه‌ریزان شوروی هم در آن نقش بسزایی داشت، در گذر زمان در یک طایفه نهادینه شده مانند طایفه تکه در ترکمنستان یا تیره دُن‌قره^۱ از طایفه کولاب در تاجیکستان سبب هژمونی آن طایفه می‌شود. به بیانی، این مسئله سبب می‌شود تا گذار سیاسی را جایگاه برتری آن طایفه رقم بزند تا رهبر یا ریش سفید آن طایفه. به همین دلیل، مرگ رهبر یا ریش سفید دیگر جایگاه و موقعیت آن طایفه هژمون را متزلزل نمی‌کند و مانند تجربه مرگ نیازاف در سال ۲۰۰۶ در ترکمنستان و کریم‌اف در سال ۲۰۱۶ در ازبکستان با نبود رهبر، سیستم به کار خود ادامه داده و این جایگاه طایفه هژمون خواهد بود که رهبر بعدی را وارد فرایند انتخابات می‌کند.

ب) عامل‌های خارجی

عامل‌های خارجی تأثیرگذار بر پدیده اقتدارگرایی در آسیای مرکزی به دو دسته تقسیم می‌شوند: میزان ارتباطات خارجی و ماهیت ارتباطات خارجی.

۱. میزان ارتباطات خارجی

منظور از میزان ارتباطات خارجی، گستره روابط خارجی دولت و سطح روابط بین‌المللی آن است. به‌طور کلی، دست‌کم درباره کشورهای آسیای مرکزی مشخص شده است که به‌نسبت افزایش گستره روابط خارجی دولت، شاهد کاهش برخی از جلوه‌های اقتدارگرایی در آن هستیم. برای تأیید این مدعا، می‌توان هم از مقایسه کشور با کشور و هم مقایسه تاریخی بهره گرفت. از جنبه نخست، می‌توان وضعیت ازبکستان را با قزاقستان مقایسه کرد. ازبکستان در منطقه آسیای مرکزی به‌عنوان کشوری شناخته می‌شود که از همان ابتدای استقلال، سیاستی بسته و بدبینانه را در هر دو عرصه داخلی و خارجی در پیش گرفت که در بُعد خارجی، این سیاست به شکل روابط غیرپویا، گزینشی و محدود نمود پیدا کرده است. این در حالی است که قزاقستان در تلاش برای برقراری روابطی متوازن با شرق و غرب، با هدف زمینه‌سازی برای رشد و توسعه اقتصادی دامنه روابط خارجی خود را گسترده‌تر کرد. در حال حاضر، ۶۸ کشور در قزاقستان هیئت نمایندگی (سفارتخانه یا کنسولگری) دارند و قزاقستان نیز در ۸۷ کشور هیئت نمایندگی دارد (Contacts of Kazakhstan Foreign Missions, 2019)؛ اما این اعداد برای ازبکستان به ترتیب ۴۴ و ۵۵ است (Diplomatic and Consular Missions of Uzbekistan Abroad, 2019). این امر نشان وضعیت بهتر قزاقستان نسبت به ازبکستان در نظام بین‌الملل است.

نمونه دیگر، مقایسه وضعیت اقتدارگرایی در ترکمنستان در دوران ریاست جمهوری نیازاف و بردی محمداف است. در دوره نخست، رویکرد و تعبیر نیازاف از «بی‌طرفی» ترکمنستان که این کشور را در عمل به‌سوی انزوای پیش برده بود، با اقتدارگرایی شدید و افسارگسیخته در داخل همراه بود. در واقع، آنچه در عمل دولت نیازاف به‌عنوان سیاست بی‌طرفی دنبال می‌کرد، هیچ شباهتی با تعهدهای ترکمنستان و نیز تبلیغات گسترده حکومتی درباره این روش نداشت. در بعد سیاسی و نظامی، ترکمنستان نه تنها از اتحادیه‌های نظامی الزام‌آور، بلکه از هرگونه اتحاد سیاسی دور ماند. اصلی‌ترین دلیلش این بود که پذیرش تعهدهای سیاسی می‌توانست اعمال قدرت مطلق نیازاف در داخل کشور را با محدودیت روبه‌رو کند. در بعد اقتصادی، ناکامی دولت در اصلاحات سیاسی داخلی و نیز وجود قوانین دست‌وپاگیر سرمایه‌گذاری موجب شد دولت ترکمنستان نتواند در جذب سرمایه‌های موردنظر خود موفق عمل کند. البته ارتباط ضعیف و نزدیک به صفر ترکمنستان با نهادهای اقتصادی بین‌المللی نیز در این رابطه تأثیر انکارناپذیری داشت. سرانجام، در بعد بشردوستانه نیز نه تنها اصول دموکراتیک و آزادی‌های مدنی به رسمیت شناخته نشد، بلکه حکومت ترکمنستان با دراختیارگرفتن همه ابزارهای مؤثر کنترل سیاسی، به نمونه آرمانی تام‌گرایی نزدیک شد. به این

ترتیب تنها فایده عملی سیاست بی طرفی برای ترکمنستان، تثبیت و تحکیم قدرت اقتدارگرایانه نیازاف بود (Azizi, 2012: 21-61).

اما تغییر این رویکرد در دوره بردی محمداف به نوعی بی طرفی فعال و توسعه روابط خارجی ترکمنستان سبب شد، دست کم در برخی جنبه های محدود، شاهد بازترشدن فضای سیاسی و اجتماعی داخلی در این کشور باشیم. البته همان گونه که گفتیم، در مورد خاص ترکمنستان، دلیل این تغییر رویکرد، نیاز به جذب منابع مالی خارجی برای توسعه بخش انرژی و افزایش درآمدهای فروش گاز بوده است. در همین زمینه در سال های اخیر، زمینه مشارکت هرچه بیشتر با طرف های خارجی فراهم شده و فضای اقتصادی ترکمنستان برای سرمایه گذاران خارجی رو به باز شدن است. با وجود این، جدا از علت ها و انگیزه ها، تأثیر این روند جدید در فضای سیاسی و اجتماعی این کشور محسوس است. به طور کلی، به عنوان یکی از دلیل های این امر بسته بودن عرصه سیاست دولت نسبت به تعامل های خارجی، رفتار داخلی آن را از معرض دید و قضاوت بین المللی پنهان کرده است و زمینه را برای گسترش هرچه بیشتر اقتدارگرایی فراهم می سازد.

۲. ماهیت ارتباطات خارجی

منظور از ماهیت ارتباطات خارجی این است که کشورهای اصلی طرف تعامل دولت های منطقه خود چه نوع حکومت و نظام های ارزشی دارند. در این زمینه، می توان تفاوت تجربه قرقیزستان با دیگر کشورهای منطقه را بیان کرد. قرقیزستان به سبب بهره مند نبودن از منابع غنی انرژی به نسبت برخی دیگر از کشورهای آسیای مرکزی از نظر اقتصادی در شرایط دشوارتری قرار داشته و به کمک های مالی خارجی به عنوان عامل مهمی در سرپا نگهداشتن ساختار اقتصادی و اجتماعی خود نگاه می کرده است. با توجه به اینکه ارائه این گونه کمک ها از سوی غرب، مشروط به انجام مجموعه ای از اصلاحات در داخل است، قرقیزستان از نظر وضعیت فعالیت احزاب، جامعه مدنی و دیگر شاخص های دموکراتیک وضعیت متفاوتی با دیگر کشورهای منطقه پیدا کرده است.

همین تفاوت در میان کشورهای دارای منابع انرژی در منطقه نیز دیده می شود؛ بدین صورت قزاقستان که از ابتدا توجه ویژه تری به توسعه روابط اقتصادی و تجاری خود با غرب داشته است وضعیت بهتری نسبت به ترکمنستان دارد که تا چندی پیش، کشورهای غربی جایگاه خاصی در روابط خارجی اش نداشتند. همچنین با تمایل یافتن بیشتر ترکمنستان نسبت به غرب و به جذب سرمایه های غربی به ویژه در بخش انرژی اصلاحاتی هرچند محدود در عرصه های سیاسی و اجتماعی این کشور انجام شد. این روند در ترکمنستان از همان ابتدای

به قدرت رسیدن بردی محمداف دیده می‌شد. روابط ترکمنستان با اتحادیه اروپا و دیگر سازمان‌ها و نهادهای اروپایی نیز در این دوره تحول چشمگیری یافت. او در سفری در نوامبر ۲۰۰۷ به بروکسل با بالاترین مقام‌های اتحادیه اروپا دیدار و گفت‌وگو کرد. در این دیدارها در مورد گسترش روابط تجاری و همچنین انجام برنامه‌های آموزشی اتحادیه اروپا در ترکمنستان توافق‌هایی شد (Horák and Šír, 2009: 65-66). بردی محمداف روابط ترکمنستان با دفتر نهادهای دموکراتیک و حقوق بشر را نیز بازنگری کرد. در فوریه ۲۰۰۷ حکومت ترکمنستان برای اولین بار حضور گروهی از این سازمان را برای نظارت بر انتخابات ریاست جمهوری پذیرفت که این کار تحول مهمی به شمار می‌رفت (Anceschi, 2008: 40). زیرا کاهش انتقادهای سازمان یادشده را از حکومت ترکمنستان به همراه داشت. جانز لنارچیچ^۱ سرپرست این سازمان در سفری در ژوئن ۲۰۱۰ به عشق‌آباد، «آمادگی جدید» دولت مردان ترکمن برای متعهدشدن و همکاری با سازمان متبوعش را ستایش کرد (Crisis Watch, 2010: 5).

هم در ترکمنستان و هم در دیگر کشورهای منطقه با وجود تأثیرگذار بودن ماهیت ارتباطات خارجی، از آنجا که جهت‌گیری کلی سیاست خارجی این کشورها هنوز بیشتر اوراسیایی است تا غربی و اروپایی، این عامل نتوانسته به تحولی جدی و معنادار در وضعیت شاخص‌های اقتدارگرایی در منطقه منجر شود؛ حتی معیارهای دموکراسی و حقوق بشر را بارزتر نیز کرده است که شاید به دلیل ملاحظات پیوندخورده با سیاست غرب در منطقه باشد. همان‌طور که در بخش اقتصادی گفتیم، با ورود عامل چین به صحنه روابط سیاسی و اقتصادی منطقه، واحدهای سیاسی آسیای مرکزی روابط خود را با چین که روابط اقتصادی خود را با هیچ پیش‌شرطی همراه نمی‌سازد در اولویت قرار داده‌اند و در مسیر توسعه آن هستند. تنها در بخش اقتصاد، این توسعه روابط به گونه‌ای بوده که حجم تجارت چین با کشورهای منطقه که در سال ۲۰۰۶ به بعد تقریباً هر سه سال یک‌بار به دو برابر افزایش یافته و این روند افزایش، به طور مستمر ادامه داشته است. در حوزه سرمایه‌گذاری نیز فقط در سال ۲۰۱۳ قراردادهایی به ارزش بیش از ۴۸ میلیارد دلار میان چین و چهار کشور از مجموع پنج کشور منطقه امضا شد. فعالیت چین در حوزه حمل‌ونقل در منطقه نیز در موضوع ایجاد راه‌های جدید از جمله خطوط آهن برای تسهیل ارتباط با کشورهای منطقه و ماورای آن نمود پیدا کرده است و طرح پکن برای ایجاد «جاده ابریشم جدید»، مهم‌ترین نمود توجه چین به منطقه از این دیدگاه به شمار می‌رود. طبیعی است که به موازات فعال‌تر شدن هرچه بیشتر چین در آسیای مرکزی و تثبیت جایگاه این کشور در منطقه، خیال رهبران منطقه از امکان‌پذیری پیگیری روند رشد و توسعه اقتصادی،

بدون ضرورت کاستن از قدرت خود راحت تر می شود. این امر سبب تقویت اقتدارگرایی آن‌ها در درازمدت می شود.

نتیجه

پدیده اقتدارگرایی در آسیای مرکزی نتیجه تعامل دو مجموعه عامل‌های داخلی و خارجی است که در پیوند و ارتباط متقابل با یکدیگر بستری را برای شکل‌گیری و استمرار این شیوه از حاکمیت فراهم کرده است. عامل‌های داخلی خود از سه زیر مجموعه مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تشکیل می‌شود که بر جامعه‌پذیری سیاسی حاکمان و شهروندان آسیای مرکزی به واسطه زندگی زیر سلطه حکومت اقتدارگرای اتحاد شوروی و به بیانی میراث اتحاد شوروی در شیوه حکومت‌داری تأکید دارد. همچنین فرهنگ سیاسی منطقه یعنی تأثیرپذیری حداکثری ساخت سیاسی قدرت از ساخت اجتماعی قدرت به شکل روابط تعاملی میان نخبگان طوایفی و حکومت تبیین شد و تأثیر عامل اقتصاد به عنوان یکی از اصلی‌ترین عامل‌های تأثیرگذار بر میزان خودکامگی از سه جنبه تأثیر میزان درآمد حکومت، استقلال درآمدی حکومت نسبت به جامعه و شریک‌های تجارت خارجی بررسی کردیم که در این میان نقش اتحادیه اروپا و چین بارزتر از دیگران است. عامل‌های خارجی هم متشکل از دو زیرمجموعه هستند: میزان ارتباطات خارجی و ماهیت ارتباطات خارجی. بر ایند عامل‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد که رژیم اقتدارگرایی با شدت‌های متغیر، ماهیت سیاسی واحدهای آسیای مرکزی است و با وجود شباهت‌های بسیار زیاد واحدهای این منطقه در زمینه عامل‌های داخلی که سبب شده است آن‌ها را اقتدارگرا بنامیم، عامل‌های خارجی به ویژه ماهیت ارتباطات خارجی سبب ایجاد تمایزهایی از نظر شدت اقتدارگرایی در میان آن‌ها شده است.

آنچه به عنوان عامل‌های داخلی و خارجی مؤثر بر اقتدارگرایی در آسیای مرکزی بیان کردیم برای ارائه دیدی کل‌گرایانه‌تر و پرهیز از تحلیل‌های تک‌عاملی در این زمینه بود. با وجود این، باید توجه داشته باشیم فهرست کردن این موارد بدان معنا نیست که همه این عامل‌ها در یک یا چند کشور منطقه به طور کامل و هم‌سو با یکدیگر عمل می‌کنند. با وجود این، از ترکیب و جمع این عامل‌ها با یکدیگر، می‌توان به درک بهتری از چرایی بالا یا پایین بودن سطح اقتدارگرایی در کشورهای منطقه رسید. برای نمونه، در قرقیزستان در نظر گرفتن نقش جدی‌تری برای مجلس، در کنار وضعیت بهتر جامعه مدنی با یک عامل مهم خارجی یعنی ماهیت ارتباطات خارجی تلفیق شده و به این کشور از نظر آزادی‌های سیاسی وضعیت بهتری بخشیده است. باید توجه داشت که خود این عامل‌های داخلی و خارجی نیز باهم در ارتباط هستند و ضمن تأثیرگذاری متقابل، سبب تقویت یا تضعیف یکدیگر می‌شوند.

References

- Anceschi, Luca (2008), "Analyzing Turkmen Foreign Policy in the Berdymuhammedov Era", **China and Eurasia Forum Quarterly**, Vol. 6, No. 4, pp. 35-48.
- Azizi, Hamidreza (2012), **Turkmenistan and Russia in the Central Asia's Energy Great Game**, Tehran: Ideh Sabz [in Persian].
- Bremmer, Ian and Cory Welt (1996), "The Trouble with Democracy in Kazakhstan", **Central Asian Survey**, Vol. 15, No. 2, pp. 179-199.
- Brooker, Paul (2013), **Non-Democratic Regimes**, Macmillan International Higher Education.
- Brown, Bess A. (1996), **Authoritarianism in the New States of Central Asia: an Overview of Post-Independence Politics**, Köln: Bundesinstitut Für ostwissenschaftliche und Internationale Studien.
- Canfield, Robert L. and Gabriele Rasuly-Paleczek (2010), **Ethnicity, Authority and Power in Central Asia: New Games Great and Small**, Vol. 24, Routledge.
- "Central Asian Republics's Exports to China" (2021), **Trade Map**, Available at: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=%7c%7c23%7c156%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, (Accessed on: 26/08/2021).
- "Central Asian Republics's Imports from European Union" (2021), **Trade Map**, Available at: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c23%7c%7c14719%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1, (Accessed on: 26/08/2021).
- Collins, Kathleen (2006), **Clan Politics and Regime Transition in Central Asia**, Cambridge University Press.
- "Contacts of Kazakhstan Foreign Missions" (2019), **Kazakhstan Foreign Ministry**, Available at: <http://www.mfa.kz/en/content-view/kontakty-zagranucrezdenij-2>, (Accessed on: 8/12/2019).
- "Corruption Perceptions Index 2018" (2019), **CPI**, Available at: <https://www.transparency.org/cpi2019>, (Accessed on: 30/3/2020).
- "CQ Researcher" (2012), **Global Issues 2012**, USA: SAGE.
- "Crisis Watch" (2010), Available at: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/4D9375C50A55D65885257753006D43A6-Full_Report.pdf, (Accessed on: 9/2/2020).
- "Diplomatic and Consular Missions of Uzbekistan Abroad" (2019), **Uzbekistan Foreign Ministry**, Available at: <https://mfa.uz/en/bout/missions>, (Accessed on: 8/12/2019).

- “Freedom in the World Countries” (2021), **Freedom House**, Available at: <https://freedomhouse.org/report/countries-world-freedom-2021>, (Accessed on: 26/8/2021).
- Gleason, Gregory (2001), “Asian Values and the Democratic Transition in Central Asia”, **Harvard Asia Quarterly**, Vol. 5, No. 1, pp. 1-15.
- Grote, Rainer and Tilmann Röder (2012), **Constitutionalism in Islamic Countries: Between Upheaval and Continuity**, Oxford University Press.
- Hafeez, Malik (1994), **Central Asia: its Strategic Importance and Future Prospects**, New York: St. Martin’s Press.
- Horák, Slavomír and Jan Šír (2009), **Dismantling Totalitarianism? Turkmenistan under Berdimuhamedow**, Institute for Security and Development Policy Stockholm.
- Khalid, Adeb (2014), **Islam after Communism Religion and Politics in Central Asia**, University of California Press.
- Kubicek, Paul (1998), “Authoritarianism in Central Asia: Curse or Cure?”, **Third World Quarterly**, Vol. 19, No. 1, pp. 29-43.
- Lankina, Tomila, Alexander Libman and Anastassia Obydenkova (2016), “Authoritarian and Democratic Diffusion in Post-Communist Regions”, **Comparative Political Studies**, Vol. 49, No. 12, pp. 1599-1629.
- Mann, Michael (1988), **States, War and Capitalism: Studies in Political Sociology**, Basil Blackwell.
- McChesney, R. D. (1996), **Central Asia-Foundations of Change**, Darwin Press.
- McGlinchey, Eric (2011), **Chaos, Violence, Dynasty: Politics and Islam in Central Asia**, University of Pittsburgh Pre.
- Morse, Yonatan L. (2012), “The Era of Electoral Authoritarianism”, **World Politics**, Vol. 64, No. 1, pp. 161-198.
- O’neil, Patrick H. (2010), **Essentials of Comparative Politics**, New York: WW Norton and Co.
- Ostrowski, Wojciech (2012), **Sovereignty after Empire: Comparing the Middle East and Central Asia**, Edinburgh University Press.
- Patnaik, Ajay (2016), **Central Asia: Geopolitics, Security and Stability**, Routledge.
- Przeworski, Adam (1995), **Sustainable Democracy**, Cambridge University Press.
- Schatz, Edward (2006), “Access by Accident: Legitimacy Claims and Democracy Promotion in Authoritarian Central Asia”, **International Political Science Review**, Vol. 27, No. 3, pp. 263-284.

- Schedler, Andreas (2009), "Electoral Authoritarianism", **The SAGE Handbook of Comparative Politics**, pp. 381-394.
- Standish, Reid (2016), "How Tajikistan's President Extended his Term-for Life", Available at: <https://foreignpolicy.com/2016/05/25/how-tajikistans-president-extended-his-term-for-life-rahmon-isis-migrant-imf/>, (Accessed on: 5/1/2020).
- Starr, S. Frederick (2006), **Clans, Authoritarian Rulers, and Parliaments in Central Asia**, Washington, D.C.: Johns Hopkins University, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program.
- Türker, A. Tolga (2014), "Explaining Authoritarian Regime Variations in Post-Communist Central Asia", **Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques**, No. 44, pp. 28-38.
- "World Economic Outlook" (2021), **IMF**, Available at: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/TJK/KGZ/TKM/UZB/KAZ>, (Accessed on: 26/8/2021).

